

доповнює матеріал Ю. І. Шаповала цікавими подробицями внутрішньої ситуації в органах НКВС УСРР–УРСР в 1936–1937 рр. Проте, на наш погляд, один із висновків автора доволі дискусійний: «Органи НКВС були покірним інструментом у руках влади. Теза про їх вихід з-під контролю ВКП(б) не відповідає дійсності». Тут міститься логічна суперечність. Влада в партійно-державній структурі управління СРСР зосереджувалася в політбюро ЦК ВКП(б). Але з початку 1930-х рр. головним носієм влади — диктатором — був Й. В. Сталін. Недарма М. І. Єжов ретельно виконував його особисті накази (оформлені у вигляді постанов ЦК ВКП(б) та РНК СРСР). Є всі підстави вважати, що органи НКВС у 1936–1937 рр. були виведені з-під контролю партійних органів.

Харківський дослідник В. А. Золотарьов є автором статті, де здійснено соціально-статистичний аналіз начальницького складу НКВС УСРР напередодні єжовщини (90 осіб). Він дійшов висновків, що керівний кадровий склад НКВС УСРР тією чи іншою мірою відбивав класову, соціальну й національну структуру та освітній рівень державного апарату в радянській Україні. Чекистські кадри, як і всі державні структури, вирізнялися розмитим соціальним складом, низьким освітнім рівнем, неукраїнським походженням. З одного боку, це давало можливість радянським владним структурам легко маніпулювати чекистами, примушувати їх виконувати будь-які злочинні накази, а, з іншого, стало підставою для знищення багатьох із них.

Дещо несподівано у внутрішній логіці розкриття теми видання виглядає стаття О. Радзивілл «“Великий терор” у шкільних підручниках з історії України (1969–2007)». Але оскільки вплив тих моторошних подій на історичну пам'ять українського суспільства, без сумніву, значний, заявлена дослідницею проблематика актуальна, а її вивчення виглядає обґрунтованим.

Для всіх, хто цікавиться страшними подіями радянської доби в Україні, стане у пригоді довідковий матеріал щодо структури та кадрів НКВС УСРР–УРСР у 1937–1938 рр. Привертають увагу 85 документів, надрукованих у книзі. Вони охоплюють період від червня 1936 р. до червня 1989 р., і віднайдені в Галузевому державному архіві СБУ. Тематично добірка розкриває «внутрішню кухню» діяльності органів НКВС УРСР під час «великого терору».

Рецензоване видання є значним кроком уперед у дослідженні механізмів здійснення масових репресивних операцій в Україні, що ініціювалися лідерами комуністичного режиму.

Коляструк О.А. Інтелігенція УСРР в 1920-ті роки: повсякденне життя. – Харків: Раритети України, 2010. – 362 с.

Георгій Касьянов*

Історія повсякденності у сучасній зарубіжній історіографії — це один з успішних та активно розроблюваних напрямів антропологічно орієнтованої історії. Розвиток цього напрямку історичних студій в Україні започаткований лише з ХХІ ст., у цьому сенсі монографія О. А. Коляструк належить до наукових досліджень вочевидь піонерського характеру. Вона особливо цінна й тим, що присвячена історії життя інтелігенції, категорії населення, яка в радянській історіографії була обділена науковою увагою, а її життєпис ще й сьогодні перебуває на етапі створення.

Перший розділ монографії О. А. Коляструк розкриває становлення історії повсякденності як наукового напрямку в Західній Європі й Америці, а також у пострадянській Росії. Доцільність такого аналітичного історіографічного екскурсу цілком виправдана з огляду на новизну проблематики в Україні. Водночас О. А. Коляструк наполягає, що антропологічно орієнтована історіографія в нашій країні розвивалась як потужна людинознавча тенденція з останньої третини ХІХ ст. аж до кінця 1920-х рр., поки не була обірвана через утвердження в УСРР марксистсько-ленінської методології. З огляду на це, її відродження на сучасному етапі розвитку історичної науки набуває особливої актуальності.

* Касьянов Г.В. — доктор історичних наук, завідувач відділу новітньої історії України Інституту історії України НАН України.

О. А. Коляструк простежує повсякденне життя вітчизняної інтелігенції в 1920-х рр. — від поразки національної революції до згорання нової економічної політики. Наскрізною ідеєю тексту є показ адаптації інтелігенції до нових історичних умов життєдіяльності, вироблення нею різних реакцій, норм, стандартів на радянську модернізацію державного, суспільно-політичного, соціально-економічного й національно-культурного життя. Авторка показує, що прищеплення нових принципів і засад життя в інтелігентському середовищі відбувалося вкрай повільно, суперечливо, неоднозначно. Засвоєння та прийняття нових стандартів не можна було запровадити декретом, розпорядженням влади чи виробничим наказом на підприємстві, у навчальному закладі, науковій установі. Дослідниця показує, що за зовнішнім визнанням реформованих норм життєдіяльності часто крилися старі, вироблені і засвоєні кількома попередніми поколіннями принципи та традиції. Вона доводить, що соціальна мімікрія інтелігентів мала вимушений характер, була способом виживання. Авторка також паралельно зазначає, що і компроміси повсякденних практик правили своєрідним підґрунтям для утвердження нового способу життя.

Текст монографії відображає серйозну дослідницьку роботу з вивчення архівних і друкованих документів, переосмислення вже відомих офіційних джерел (документів партійних органів і радянських установ, статистики, преси). У праці проаналізовано можливості використання художньої та публіцистичної літератури для відтворення повсякденного життя. Заслугує на увагу аналіз методик залучення для реконструкції щоденності різних видів усних і візуальних джерел.

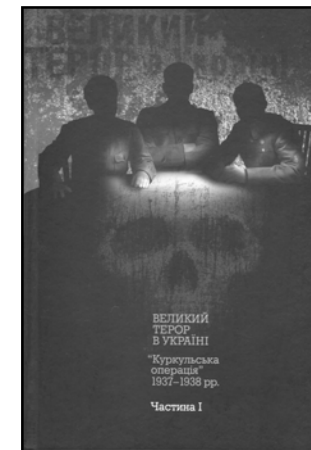
Одним зі способів показу щоденного буття інтелігенції є аналіз подолання нею екстраординарних умов та обставин життєдіяльності, через це в монографії чимало місця відведено характеристиці діяльності Всеукраїнського комітету сприяння вченим. Авторка показує не тільки систему допоміжних заходів держави, запропоновану «згори», а й реакцію «знизу» — почування самих працівників науки і культури, їх ставлення до заходів влади, усвідомлення ними здійснюваної радянської та комунізації життя й діяльності інтелігента.

Монографія написана добірною літературною мовою. Авторці вдалося витримати необхідний баланс наукового дослідження, доступного для читання як пересічним споживачем, читачем-обивателем, так і студентом, дослідником. Працю супроводжує ґрунтовний науковий апарат, іменний покажчик. У цілому книга справляє враження завершеного оригінального дослідження, яке прислужиться розвитку історичної науки та культури суспільства загалом.

**Великий терор в Україні.
«Куркульська операція» 1937–
1938 рр. / Упоряд.: Сергій Кокін,
Марк Юнге. – К.: Вид. дім «Києво-
Могилянська академія», 2010. –
Кн. 1 – 614 с.; Кн. 2. – 598 с.**

Сергій Шевченко*

Останніми роками за участю фахівців Служби безпеки України розсекречено й уведено в науковий обіг багато цінних матеріалів, здійснено низку історичних розвідок, упорядковано збірники документів, видання яких приурочене до сумної дати — сімдесятих роковин масових політичних репресій, проваджених комуністичним режимом. Чергова новинка з цієї проблематики — «Великий терор в Україні. «Куркульська операція» 1937–1938 рр. (у двох книгах) — підготовлена у співпраці з німецькими дослідниками переважно на основі матеріалів Галузевого державного архіву СБУ. Її презентація пройшла в Національному університеті «Києво-Могилянська академія» на початку червня 2010 р.

* *Шевченко С.В.* — співробітник СБ України, полковник, Заслужений журналіст України.